
KUR'ÂN-I KERİM'İN METİNLEŞME SÜRECİ VE SÛRELERİN TERTİBİNE DAİR GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sibel DANACI¹

Öz

Çalışmamızın konusuna ilişkin bilgilendirme yapmadan önce belirtmemiz gerekir ki Kur'ân-ı Kerim, nâzil olduğu günden bu yana insanların dikkatini çekmiş ve inanan, inanmayan pek çok kişi onunla meşgul olmuştur. Kur'ân'ın tenzili, âyet ve sûreleri, tertibi de üzerinde en çok çalışma yapılan alanlardandır. Yapılan çalışmalarda metinleşme sürecine, âyet ve sûrelerin tertibine dair görüşler dile getirilmiştir. Biz çalışmamız da Kur'ân'ı Kerim'in metinleşmesi sürecine dair görüşlere, âyet ve sûrelerin tertibinin tevkîfiliği meselesi bağlamında ifade edilen görüşleri ele alıp değerlendirmelerine yer verdik. Çalışmamızda metinleşme sürecini ele alırken konunun daha iyi kavranması adına Kur'ân-ı Kerim'in Cebrail'e ve Hz. Peygamber'e inzâli şeklinin nasıllığı hususlarına, âyetlerin ve çalışmamızın omurgasını oluşturan sûrelerin tertibi sürecine, süreçle alakalı görüşlere ve değerlendirmelere yer verdik. Makalemiz ile alanda mezkûr konulara dair derli toplu bir çalışmanın eksikliğini gidermeyi temenni ediyoruz. Bu makale bütün bu konulara dair cevaplar vermeyi ve tüm yönleri ile kapsamlı, özgün ve hakiki bir makale olmayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Nüzûl, Metin, Âyet, Sûre, Tertîb.

---

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, sibelanaci1995@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1839-4015.

Makale Gönderilme Tarihi: 1 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 26 Mart 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**AN EXAMINATION OF THE PROCESS OF THE
TEXTUALIZATION OF THE HOLY QURAN AND
ARRANGEMENT OF SURAHS**

Sibel DANACI

Abstract

Prior to cover main points of this study, it is necessary to assert that Holy Quran has attracted the interests of people including not only muslims but also unbelievers since its composition. Ones who had always referred and taken advantage of it, have been honoured with great memories. However those who stand on the opposite of Holy Quran were subjected to be disappeared in the human history and they were accused of hiding the truths of Holy Quran. This article sophisticates the some views related to how the Quran was transitioned firstly to Gabriel and then how it was revealed to Prophet Muhammad in the manner of the investigation of the verses and surahs of the Quran. For better understanding of the textualization of the Holy Quran, the significant approaches which were related to the transition of Quran to Gabriel and its revelation to Prophet Muhammad and the process of the formation and the organization of the surah were highlighted. These issues which were mentioned have been neglected to be studied at this manner so this article aims to answer all these issues and to be a comprehensive and genuine study in this field.

Keywords: Quran, Nuzul, Text, Verse, Surah, Arrangement.

Giriş

Kur'ân, Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilip Mushaflara yazılan, tevâtüren nakledilen ve okunmasıyla ibadet edilen, mu'ciz kelamın adıdır (Temel, 2018, s. 106). Söz konusu ismin iştikakı hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Vahiy ise Yüce Allah'ın genel olarak varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda, gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesidir (Çelik, 2013, s. 22).

Bilindiği üzere Kur'ân, vahiy meleği Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e (s.a.s) ulaşmıştır. Ramazan ayında ve bu ay içerisinde yer alan Kadir Gecesi'nde indirilmeye başlamıştır. Kur'ân Levh-i Mahfuz'dan mahiyetini bilmediğimiz bir tarzda, vahiy meleğine intikal ettirilerek onun vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.s) çeşitli zaman aralıkları ile indirilmiştir (Keskinoglu, 2012, s. 12).

Hz. Muhammed (s.a.s) hayattayken sahâbilerin pek çoğu Kur'ân'ın tamamını veya bir kısmını ezberlemiş böylece Kur'ân'ı Kerim hem yazı ile levha ve sayfalarda hem de ezberlemek sûretiyle hafızalarda muhafaza edilmiştir. Sahâbilerin Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemekte gösterdikleri azim, Hz. Muhammed'in (s.a.s) Kur'ân eğitime ve Kur'ân'ın gelecek nesillere aktarımına göstermiş olduğu çabanın büyüklüğüne de işaret eder (Öge, 2019, s. 27,28).

Peygamberimizin vefatı ile Kur'ân'ın bir cilt halinde toplanmasını zaruri hale getiren hadiseler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hz. Ömer, yaşanan olayların Kur'ân'ı Kerim açısından sakıncalı sonuçlar doğurabileceğini düşünmüş ve bu endişesini halife Hz. Ebûbekir'e açarak, Kur'ân'ın toplanması konusunda onu ikna etmiştir (Dağ, 2019, s. 87).

Hz. Osman döneminde meydana gelen ve konunun devamında ele alacağımız bazı hadiseler de istinsah faaliyetine zemin hazırlamıştır (Ünal, 2019, s. 52).

Kur'ân'ın metinleşme süreci tamamlandıktan sonra âyetlerin ve sûrelerin tertibinin keyfiyeti ile ilgili görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Biz bu konuyu ele almadan önce konunun daha iyi anlaşılması adına âyet ve sûre

kavramlarının tanımları ile araştırmamızın omurgasını oluşturan âyet ve sûrelerin tertibine yer vereceğiz.

Bu çalışmada öncelikle Kur'ân-ı Kerim'in inzâli ve metinleşme sürecine ardından da tertibine dair görüşler hususunda bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın sonunda ise ilgili görüşlerin değerlendirilmesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

A. KUR'ÂN-I KERİM'İN METİNLEŞMESİ SÜRECİ

1. Hz. Muhammed (s.a.s) Dönemindeki Faaliyetler

Hz. Muhammed (s.a.s) döneminin Kur'ân-ı Kerim'in metinleşmesi sürecine etkilerini ele almadan önce konunun daha iyi kavranması adına Kur'ân-ı Kerim'in Cebrail'e intikal ve Hz. Peygamber'e inzâlini ele almanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

İslam âlimleri, Kur'ân metninin vahiy meleği Cebrail'e intikali hususunda iki temel görüşe sahiptirler. Bu görüşlerden birincisine göre Cebrail, Kur'ân vahyini, Levh-i Mahfuz'dan bazı görevli melekler vasıtasıyla almıştır (Zerkeşi, 2012, I/229). Diğer görüşe göre ise, Kur'ân'ın tamamı Cebrail'e işitme yoluyla verilmiştir. Bu görüş Ehl-i sünnete aittir. Onlara göre Yüce Allah Kur'ân'ı aracı meleğe mahiyeti bilinmeyen bir tarzda işittirmek sûretiyle inzâl etmiştir (Zürkânî, 2015, I/89). Nitekim ashaptan Nevvâs b. Sem'ân'ın nakletmiş olduğu Hz. Peygamber'in “*Allah emrini bildirmeyi dilediğinde vahiy ile konuşur. Konuşunca gökler şiddetle sarsılmaya başlar. Gök sakinleri bunu işitince bayılırlar ve Allah için secdeye kapanırlar, secdeden başını ilk kaldıran Cebrail olur, yüce Allah dilediğini ona vahyeder; Cebrail de vahyi meleklerle ulaştırır. Her bir semaya uğradığında oranın melekleri: “Rabbimiz ne buyurdu?” diye sorarlar. O da: “Gerçeği söyledi, Yüceler yücesi, büyükler büyüğü odur.” der böylece Cibril gökte ve arzda Allah'ın emrettiği yere vahiy götürür*” (Zürkânî, 2015, I/88) rivâyeti bunu teyit etmektedir.

Bu görüşlerin iyi anlaşılabilmesi için Kelamullah kavramının ne anlama geldiğini de belirlemek gerekmektedir. Zira bu konudaki ihtilafların kaynağı Kelamullah'ın delaleti konusudur. Yani daha açık ifade etmek gerekirse Kelamullah kadîm midir yoksa hâdis midir? sorusu üzerine yoğunlaşmaktadır.

Kelamullah'ın delaleti konusunda temel iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri Mutezile'ye nispet edilen ve Allah'ın kelamının harf ve sestem ibaret olduğunu savunan görüştür. Ancak bunlar Allah'ın zâtı ile kaim değildir. Yani Allah kelamını Levh-i Mahfuz, aracı melek ya da peygamberde yaratır, dolayısıyla Kelamullah hâdistir (Ardoğan, 2011, s. 130). Diğer ise Ehl-i sünnetin görüşüdür ki buna göre de Kur'ân mana itibarıyla ezeldir. Çünkü bu, Allah'ın kelam sıfatının bir tecellisidir ancak öz ve cevher olan bu manaların hızlandırılması ise mahlûktur. Yani kadim olan ilâhî kelamın Allah Teâlâ'dan vahiy alma durumunda olan aracı melekte vaki olmasıdır. Başka bir ifade ile Allah'ın kadim olan kelamını (söz, ses, işaret, şifre vb. şekillerde) aracı meleğin zâtında teşekkül etmesidir (Ardoğan, 2011, s. 139).

Görüldüğü gibi Ehl-i sünnetin yaklaşımı, Kur'ân'ın hem mana hem de lafız yönüyle mucize olması esaslarına zıt değildir. Çünkü ezeli olan manaların kalıba dökülmesi yani lafzî kelamın yaratılması mahlûka bağlı değil Allah'a aittir.

Ehl-i sünnetin Kelamullah inancı ayrıca “O, Kur'ân gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, bir elçinin sözüdür” (Tekvîr 81/19) âyetinde ifade edilen “elçi sözü” ibaresine de muhalif gözükmemektedir. Çünkü kadim manaları vahiy elçisinin zatında teşekkül ettiren Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyla kelam-ı lafzî itibarıyla de Kur'ân, Kelamullah konumundadır.

“Elçi sözü” ibaresi ise bu ilâhî kelamın insana intikalini ifade etmektedir ve bu intikalde de sadece lafızların -meleğin dili ile- seslendirilmesi söz konusudur. Bu bakış açısıyla düşünüldüğünde Kur'ân vahyinin aracı Melek Cebrail'e intikalinin nasıl gerçekleşmiş olabileceği hususunu tayin etmek fazla zor olmasa gerektir.

Bu noktada Mustafa Demirci iki görüşü birleştirmenin mümkün olacağı yönünde kanaat belirtmektedir ki biz de onun bu kanaatine katılıyoruz. Çünkü Kur'ân'ın kendisi bizzat Burûc sûresinde 21 ve 22. âyetlerinde kadim olan manalarının Levh-i Mahfuzda bulunduğunu ifade etmektedir. Söz konusu bu özelliği, vahiy meleğinin zatında teşekkül ettiren de Allah olduğuna göre bunların Levh-i Mahfuz'dan aracı meleğe intikalinin yine Allah'ın emri ile bazı melekler tarafından gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür (Demirci, 2016, s. 67).

Bilindiği gibi vahiy meleği Cebrail, Yüce Allah'tan aldığı Kur'ân vahyini Hz Peygamber'e indiriyordu (Zühaylî, 2017, s. 21). Ramazan ayında ve bu ay

içerisinde yer alan Kadir Gecesi'nde indirilmeye başlayan Kur'ân vahyinin Hz. Peygamber'e inzâli konusunda iki yaklaşım bulunmaktadır:

1) Kur'ân vahiyi ilk önce Levh-i Mahfuz'dan bir bütün olarak Beyt'ül İzze'ye (dünya seması) inzâl edilmiş oradan da yirmi küsur yılda Hz. Muhammed'e (s.a.s) indirilmiştir (Cerrahoğlu, 2013, s. 64).

2) Kur'ân, Levh-i Mahfuz'dan tedrici olarak, doğrudan Hz Muhammed'e inmeye başlamış ve yaklaşık yirmi üç yıllık süre içerisinde tamamlanmıştır (Zerkeşi, 2012, I/228).

Zerkeşi (ö. 794/1392), bu iki görüşten ilkinin daha doğru olduğunu ve âlimlerin ekseriyetinin bu görüşü tercih ettiğini söylemektedir. Bu görüşü savunanlar kendi kanaatlerini, İbni Abbas'tan nakille; "Kur'ân dünya semasına Kadir Gecesi'nde toptan indirildi. Oradan da yirmi küsur yıl boyunca parça parça nâzil oldu" sözüne dayandırmaktadırlar (Zerkeşi, 2012, I/228).

Ancak Süleyman Ateş, Kur'ân'ın bütün olarak dünya semasına indirildiği hususunu doğru bulmayarak, şu sözlerle tenkit etmektedir: "Bazı müfessirlerin İbni Abbas'a dayanarak Kur'ân'ın önce bir bütün halinde en yakın göğe indirildiği şeklindeki sözleri ne herhangi bir âyet ve hadiste desteklenmekte ne de gerçeğe uymaktadır. Çünkü Kur'ân'ın çoğu Resulullah'ın hayatının çeşitli safhalarını Mekke ve Medine'deki davet olaylarını içerir veya bu olaylarla ilgilidir. Bu olaylar da henüz vuku bulmadan bunlardan söz eden âyetlerin Levh-i Mahfuz'dan en yakın göğe inmesinin hikmeti ve izahı yoktur" (Ateş, 1988, XI/23). "Burada esasen merakımızı celbeden şu sorulara cevap aramak gerekir. Kuran'ın Levh-i Mahfuz'da kalmasıyla dünya semasına indirilmesi arasında nasıl bir fark vardır ki Levh-i Mahfuz'dan dünya göğüne aktarılmış olsun? "Biz dünya semasına lambalarla süsledik" (Mülk 67/5) âyetinde de ifade edildiği gibi dünya seması denen şu yakın gök, yıldızlarla süslü olan uzaydır. Şimdi Kur'ân bu yıldızlardan hangisine inmiştir? Allah'ın zati kelâmı maddi bir kitap mıdır ki Levh-i Mahfuz'dan alınsın da ona en yakın göğe aktarılsın? Allah'a andolsun ki Kur'ân'ın maddi bir kitap gibi Levh-i Mahfuz'dan alınıp dünya göğüne indirildiğini ifade eden rivâyet anlamsız ve uydurma bir hikâyeden başka bir şey değildir" (Demirci, 2016, s. 69).

Burada şunu hemen belirtelim ki Süleyman Ateş bu kanaatinde haklı görünmektedir. Rivâyetin zayıflığı tartışılabilir. Ancak Allah, vahiy, melek, peygamber ve bunlar arasındaki ilişkinin mahiyeti zaten akıl ya da mantıkla net olarak ifade edilemez. Zira gaybî konular olup Yüce Allah, bunlara

inanılmasını istemektedir. Vahyin dünya semasına indiriliş hikmetini anlamak zor, peki vahyin Cebrail aracılığıyla indiriliş hikmetini anlamak kolay mıdır? Aslında yapılan tam olarak; aklen hikmeti anlayamadığı gerekçesiyle bir bilginin reddedilip, aklen anlaşılması mümkün olmayan başka bilgilerin tercih edilmesidir. Bu sebeple olmalı ki bazı müfessirler söz konusu rivâyeti zayıf bularak “kile” tabiriyle nakletmişlerdir (Fazlurrahmân, 2018, s. 158).

Sonuç olarak Kur’ân Levh-i Mahfuz’dan mahiyetini bilmediğimiz bir tarzda vahiy meleşine intikal ettirilerek onun vasıtasıyla Hz. Muhammed’e (s.a.s) çeşitli zaman aralıkları ile indirilmiştir denilebilir. Bu indirmede de bazı âlimlerin iddia ettikleri gibi Kur’ân’ın sadece kadîm olan manaları değil bu manaları taşıyan lafızları da söz konusudur (Zerkeşî, 2012, I/230).

Burada şunu da unutmamak gerekir ki Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e intikali melek Cebrail ile aralarında gerçekleşen bir iletişim ile meydana gelmiştir. Bu iletişimi iyi anlayabilmek için onun mahiyetini bilmek gerekmektedir. İslam âlimlerinin tespitlerine göre söz konusu iletişimde iki ortak nokta bulunmaktadır:

1) Bu iki noktadan ilki sözü edilen iletişimin gerçekleşebilmesi için kullanılan dilin, her iki tarafın anlayabileceği ortak bir dil olması gerekliliğidir. Nitekim vahiy tarihine baktığımız zaman her peygambere kendi lisanıyla vahiy edildiğini yani vahiy elçisinin Tevrat’ı İbranice, İncili Aramice ve Kuran’ı da Arapça lisanla indirdiğini görmekteyiz. Gerçi bütün vahiylerin Arapça olarak indirildiğini sonra her peygamberin onu kendi kavmi için tercüme ettiğini iddia edenler olmuşsa da (Süyûtî, 2018, s. 60) bunun tutarlı olduğunu ileri sürmek pek mümkün görünmemektedir.

2) Diğer de söz konusu iletişimin gerçekleşmesi için vahiy esnasında konuşan ve dinleyen her iki zatında aynı kategoriye mensup, aynı düzeyde varlıklar olmasıdır. O halde bu tür bir vahyin gerçekleşmesi için iki varlık arasında nasıl olağanüstü bir durum meydana gelmelidir? Belirtmeliyiz ki bu hususun bazı İslâm âlimleri tarafından çok iyi kavrandığı anlaşılmaktadır. Mesela Buhârî (ö.256/870) şârihlerinden Kirmâni’nin (ö.786/1384) konu ile ilgili enteresan bir tespiti bulunmaktadır. Şöyle ki: Vahiy, melek ile insan arasında meydana gelen bir konuşmadır. İki taraf arasında bir çeşit eşitlik gerçekleşmedikçe yani konuşan ile dinleyen arasında bir ilişki olmadıkça karşılıklı bir kelime alışverişi, öğretim ve öğrenim mümkün değildir. Bunun iki yolu vardır. Ya dinleyen konuşanın galip etkisiyle derin bir kişisel değişikliğe uğrar ya da konuşan dinleyenin sıfatlarına bürünerek bir beşer

sûretine girer. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) vahyi alması her iki şekilde de vuku bulmuştur (Demirci, 2016, s. 70).

Bu konuda görüş beyan eden âlimlerden bir diğeri de Zerkeşi'dir. Ona göre Hz. Peygamber, hem kendisinin melekleşmesiyle hem de aracı meleğin insan sûretine girmesiyle vahiy almıştır (Zerkeşi, 2012, I/229).

İbn Haldûn (ö.808/1405) da peygamberlerin meleklerle münasebet kurmalarını ancak onların melekleşmeleriyle mümkün görmektedir. İbn Haldûn'a göre bunun yolu da peygamberlere manevi bir kuvvetin gelip kendilerini etkilemesi ve tabiatlarını değiştirmesi ile gerçekleşmektedir. Konu ile ilgili görüşü şöyledir: "Vahyin nuru ortaya çıktığı vakit, peygamberlerin yanında bulunanlar onun büsbütün kaybolarak, maneviyata yönelmiş olarak bulurlar ve dışardan bakıldığında uyku ve bayılma gibi bir hal meydana gelip görenler onları uyuyor yahut bayılmış sanırlar. Hâlbuki o durumda bu hallerden hiçbirisi söz konusu değildir. Hakikatte kendileri horuldama halinde iseler de ruhları tanrısal cezbeden ötürü yüce olan ruhlar ve meleklerle rûhani münasebet ve temaslarda bulunup bunları müşahedeye dalmış oldukları için beşer anlayışının büsbütün dışında bir durumdadırlar. Bu cezbe anında peygamberler fısıldayarak söylenen sözleri işitir ve anırlar" (İbn Haldûn, 1986, I/217).

Bize göre bu yorumlar isabetlidir. Çünkü bazı hadisler Hz. Peygamber'e bu tarz bir vahiy geldiği zaman onun çektiği şiddetli ızdırapları, fiziki ağrıları, sarsılışları haber vermektedir (Buhârî, Fezâil, 2). Kuşkusuz bu tür rivâyetlerde göstermektedir ki Hz. Muhammed (s.a.s) vahiy alma anında beşeri özelliklerinin ve iradesinin dışına çıkarak ilâhî kudretin yönetimine dâhil oluyor ardından aracı meleğin getirdiği vahiy manevi yönden onunla aynı seviyeye geldikten sonra alıyordu. Tabii ki bu durumu yalnız vasıtalı vahiy için düşünmek mümkündür. Vahyin çeşitli şekillerde gelmesinin hikmeti nedir? İlham yoluyla gelen vahiy de Cebrail'in katkısı yoksa vahyin bazen vasıtalı bazen de vasıtasız olarak gelmesinin hikmeti nedir? Zira o, isminden de anlaşılacağı gibi Hz. Muhammed'in (s.a.s) kalbine bir şekilde ilham edilen vahiydir. Orada aracı olarak nitelendirilen vahiy meleği ile buluşma ve ondan herhangi bir tarzda vahiy alma durumu söz konusu değildir (Demirci, 2016, s. 72).

Hz. Muhammed (s.a.s) kendisine 610 yılında Hira mağarasında indirilmeye başlanmış olan Kur'ân-ı Kerim'i ilk okuyan, ezberleyen, açıklayan kişidir (Çonkor, 2019, s. 39). Buna delil olarak Kıyâme Sûresi 16. ve 17. âyetleri zikredilebilir (Kıyâme 75/16, 17).

H.z. Muhammed (s.a.s), kendisine indirilen vahyi, derhal vahiy kâtiplerine yazdırmış, ayrıca hangi sûrenin neresine koyulacağını da bildirmiştir. (Albayrak, 2002, s. 156) Peygamberimiz, âyetler yazıldıktan sonra, şâyet gerekli ise tashihini yapmak üzere, vahiy kâtiplerinden yazdıklarını okumasını isterdi (Ebî Dâvûd, 2018, s. 20).

H.z. Muhammed (s.a.s), her sene Ramazan ayı içerisinde kendisine o zamana kadar vahyedilen Kur’ân âyetlerini Cebrail ile mukabele etmiştir ki “arz” ismi verilen bu işlem vefat ettiği sene iki kere gerçekleşmiştir. Arzlarda sahabenin de hazır bulunduğu son arzda ise Zeyd b. Sabit’in yer aldığı kaynaklarda geçmektedir (Zerkeşî, 2012, I/237).

H.z. Muhammed (s.a.s) hayattayken sahâbîlerin pek çoğu Kur’ân’ın tamamını veya bir kısmını ezberlemiştir. Kur’ân’ı Kerim hem yazı ile levha ve sayfalarda hem de ezberlemek sûretiyle hafızalarda muhafaza edilmiştir (Maşalı, 2015, s. 44).

2. H.z. Ebûbekir Dönemi (Kur’ân-ı Kerim’in Cem’i)

Kur’ân-ı Kerim’in tamamının Peygamberimiz zamanında yazılmış olduğu ve birçok sahâbî tarafından ezberlendiğini, fakat bir cilt halinde toplanmadığı bilinmektedir.

Peygamberimizin vefatı ile Kur’ân’ın toplanmamasına engel olan durumlar ortadan kalkıp aksine toplanmasını gerektiren hadiseler ortaya çıkmaya başlamıştır (Altuntaş, 2018, s. 275). Hicretin 12. senesinde meydana gelen Yemâme vakasında birçok kurrâ sahabenin şehit edilmesi, Kur’ân’ın kitaplaştırılmasının en önemli sebebi olarak kabul edilebilir. Bu hadiseyi müşahede eden H.z. Ömer, bunun gibi birkaç hadisenin daha zuhur etmesi ile Kur’ân’ı Kerim açısından büyük zararlar doğurabileceğini düşünmüş ve bu endişesini halife H.z. Ebû Bekir’e açarak, Kur’ân’ın toplanmasının zaruretine onu ikna etmiştir. (Dağ, 2017, s. 90) H.z. Ebû Bekir (r.a.), ileri gelen sika ve zabt sahibi sahâbîleri H.z. Ömer’in evinde toplamış ve onlarla Kur’ân-ı Kerim’i toplama işinin prensiplerini tespit etmiş ve karar altına almıştır (İzmirli, 1956, s. 11).

H.z. Ebûbekir’in hilafeti zamanında toplanan bu sayfalara “İncil” veya “es-Sifr” gibi isimler verilmesi teklif edilmiş ise de, İbnü Mes’ud’un teklifi üzerine “el-Mushaf” ismi verilmiştir (Sâlih, 1982, s. 65).

3. Hz. Osman Dönemi (Mushafların İstinsahı)

Hz. Ömer döneminde ve Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yıllarında fethedilen beldelere sahâbilerin önde gelen kurrâ dağılıyor ve Kur'ân eğitimi hızla devam ediyordu. Öyle ki Abdullah b. Mes'ud Kûfe'ye, Ebû Musa el-Eş'arî Basra'ya, Übeyy b. Ka'b ve Ebû'd-Derda da Şam'a gitmişlerdi (Karaçam, 2018, s. 53).

Müslümanların, Kur'ân'ı çeşitli kimselerden öğrenmesiyle, aralarında kıraat bakımından ihtilaflar çıkıyordu. Bu ihtilaflardan birisi de Ermenistan'ın fethine katılan orduda Iraklılar ve Şamlılar arasındaki ihtilaftır (Dağ, 2017, s. 94).

Bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı Hz. Osman muhacir ve ensarı toplamış ve durumu istişare ettikten sonra, istinsah işini, sahâbeden hafız ve sika olan dört kişiye tevdi etmiştir. Bu kişiler: Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b.el-As, Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'dır. Bunlardan Zeyd b. Sâbit Ensar'dan, diğerleri ise Kureyş kabilesindedir (Ünal, 2019, s. 49; Sâlih, 1982).

Hz. Osman tarafından Zeyd b. Sâbit başkanlığında oluşturulan heyet, uzun bir süre çalışarak Kur'ân'ı, Hz. Peygamber'in ömrünün sonlarına doğru okuduğu Fâtiha, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide..., İhlâs, Felak, Nâs sıralamasına göre 114 sûre olarak tertip etti ve Ebû Bekir mushâfındaki âyet dizilişine göre yazdı. Bu şekilde yazılan yedi tane Kur'ân nüshasından birisi Medine'de bırakılıp, diğerleri Mekke, Kûfe, Basra, Şam'a ve bazı rivâyetlerde Yemen ve Bahreyn'e (Zerkeşî, 2012, I/166) birer rehber kâri/mukri ile birlikte gönderildi. Çoğaltılan nüshalar, parşömen üzerine siyah mürekkep ile yazılmış olup nokta, hareke, süs, sûre adı, cüz işareti gibi hârici şeyler taşıymıyordu. Kıraât âlimlerinden Zeyd b. Sâbit Medine'de kaldı. Abdullah b. es-Sâib Mekke'ye, Muğire b. Ebû Şihâb Şam'a, Ebû Abdurrahman es-Sülemî Kûfe'ye ve Âmir b. Abdulkays Basra'ya tayin edildi (Çetin, 2013, s. 216). Hz. Osman, istinsah işi tamamlanıp ümmetin onayı alındıktan ve yapılan çalışma üzerine icmâ olduktan sonra sahâbenin ve diğer Müslümanların ellerinde bulunan şahsî Kur'ân nüshalarının toplanmasını ve yakılmasını emrettiği nakledilir (Âzamî, 2014, s. 136,137).

Yukarıda zikrettiğimiz beldelerde sonradan şöhret bulan ve İbn Mücahid tarafından isimleri tespit edilen, kıraat imamlarının senedlerinde bu kişilerin bulunması ve imamların rivâyetlerindeki farklılıklar, istinsah edilen Mushafların değişik kıraatları ihtiva ettiğini göstermektedir. Ancak bu farklılıkların hepsi, sahih kıraat vasfına haizdir (Özgören, 2013, s. 6).

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bilgiler ışığında şu hususlar ortaya konulmaktadır: Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushafları çeşitli beldelere götürenler ve ayrıca öğretim işi ile görevlendirilenler (Öztoprak, 2012, s. 32), gittikleri yerlerde kendi bildikleri kıraatleri öğretmişler ve birçok hafız ve kurra yetiştirmişlerdir. Bu belde sakinleri, Kur'ân'ı, gelenlerden öğrendikleri şekilde okumuşlardır (Tetik, 1990, s. 53).

Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushaflar ile alakalı şu bilgilerin bilhassa vurgulanması gerektiği kanaatindeyiz.

Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushaflarda, nokta ve hareke bulunmadığı ortadadır. Çünkü bazı kelimelerde nokta ve hareke bulunsaydı, bir kısım kıraatlerin okunmasını güçleştirmiş olacaktı (Karaçam, 1995, s. 185).

Zürkânî (ö. 1099/1688), Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushafların, noktadan hali olduğunu bildirmiştir. Çünkü değişik kıraatlerle okunabilen bir kelimeyi tek kıraatle kayıtlamamak, Mushafları tağyirden korumak ve onun yazısına hiçbir şey karıştırmama konusunda gösterilen aşırı titizliktir (Zürkânî, 2015, I/549).

Sonuç olarak şunu da ifade etmemiz gerekir ki Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman, Kur'ân-ı Kerim'i yeryüzünde başka hiçbir kitaba uygulanamayan bir metotla muhafaza etmişler ve yeryüzünü kıyamete kadar aydınlatmasına vesile olmuşlardır.

B. KUR'ÂN-I KERİM'İN TERTİBİ

Kur'ân'ın metinleşmesi sürecini mevcut bilgiler ışığında anlattıktan sonra, çalışmamızın asıl konusu olan sûrelerin tertibine geçmeden Kur'ân-ı Kerim'in tertibi meselesini ele almak istiyoruz. Bu amaçla önce âyetlerin sonra da asıl konumuz olan sûrelerin tertibine yer vereceğiz.

1. Âyetler Hakkında Genel Bilgiler ve Âyetlerin Tertibi

Âyet, Kur'ân-ı Kerim'in en temel parçasıdır.

آية (âyet) sözlükte “işaret, açık alamet, bir şeyin tanınmasına vesile olan emare ve nişane anlamlarına gelir” (Karaçam, 2018, s. 78).

Istilâhî olarak ise “Kur’ân’ın herhangi bir sûresinde başı ve sonu belli olan, bir veya daha fazla cümleden teşekkül eden söz” anlamındadır (Çelik, 2013, s. 78).

Bunun yanında meşhur olan ve ilk hatıra gelen mana, Kur’ân-ı Kerim’in bir veya birkaç kelime veya cümlesinden meydana gelen, başından ve sonundan ayrılmış bölümlerine denir. Bunlar da Allah’ın ilmine ve kudretine, Hz. Peygamber’in doğruluğuna, Kur’ân’ın eşsizliğine işaret, alamet oldukları için bu isim verilmiştir (Çetin, 2014, s. 35).

Âyet kelimesi Kur’ân’da 381 yerde geçmektedir. (Abdübâki, 1990, s. 103) Kur’ân’da kullanıldıkları mana itibariyle âyet kelimesinden bazen Kur’ân âyetleri bazen de kevnî âyetler kastedilmiştir (Altuntaş, 2018, s. 165).

Kur’ân-ı Kerim’in en uzun âyeti “müdâyene âyeti” olarak bilinen Bakara Sûresi’nin 282. âyetidir. (Çelik, 2013, s. 78).

Kuran-ı Kerim’in en kısa âyeti ise Rahmân Sûresi 64. âyet olan “müdhâmmetân- yemyeşil” kelimesidir (Ünal, 2015, s. 95).

Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin sayısı hakkında da ihtilaf bulunmakta 6204, 6214, 6219, 6225, 6236 vb. sayılar zikredilmektedir. Âyet sayısı konusundaki farklı yaklaşımların sebebi, Hz. Peygamber’in kıraat esnasında vaslettiği bazı âyetlerin sonları, sûre başlarındaki besmelelerin müstakil âyet sayılıp sayılmaması, hurûf-ı mukattanın tek başına âyet olup olmaması gibi hususlardır (Demirci, 2013, s. 100).

Sâbûnî, et-Tibyân isimli eserinde, “Kur’ân âyetlerinin sayısının 6200 küsur olduğu konusunda bu alanla ilgilenenler ittifak etmişlerdir, ancak küsurun tespitinde farklı görüşler vardır.” ifadelerine yer verir. (Sâbûnî, 2006, s. 16) Âyetlerin son kelimelerine kendisinden sonra gelen âyeti ayırdığı için fâsıla denir. Fâsıla kelimesinin son harfine “fâsıla harfi” denir (Demirci, 2016, s. 177).

Âlimlerin genel kanaatine göre âyetlerin sûrelerdeki dizilişi vahiy ile belirlenmiştir. Bu sebeple tevkîfidir. Buna göre her âyetin hangi sûrenin neresine konulacağını Hz. Muhammed (s.a.s) tespit etmiş ve yazılmasını, vahiy kâtiplerine emretmiştir. Bu hususta icmâ-ı ümmet vardır (Ünal, 2015, s. 43; Karaçam, 2018, s. 79).

Âyetlerin tertibinin tevkîfî oluşuna dair bazı deliller şunlardır:

Mekkî sûreler içerisinde Medinî âyetlerin bulunması: Örneğin, Hac sûresi Mekkî bir sûredir. Fakat sûrede bulunan 39 ve 40. âyetler Medine’de nâzil olmuştur (Atik, 1989, s. 205).

Kur’ân’daki bütün “hâmîm”ler Mekke’de nâzil olmuştur (Çonkor, 2016, s. 99). Ancak “Ahkâf” sûresinin 10. âyeti Medine’de Abdullah b. Salman hakkında nâzil olmuştur. Medine’de nâzil olan bir âyetin Mekke’de nâzil olan bir sûre içerisinde yer alması âyetlerin tertibinin tevkîfliğinin bir delili mahiyetindedir (Zerkeşî, 2012, I/144).

Bu durumun aksine Mekke’de nâzil olan bir âyet de Medine’de nâzil olan bir sûre içerisinde yer alabilmektedir. Enfâl sûresi 30. âyeti de bu duruma örnektir (Atik, 1989, s. 205).

İlave olarak zikredilebilecek diğer deliller de şunlardır:

Hz. Muhammed (s.a.s) her sene ramazan ayında o zamana kadar indirilmiş olan bütün âyetleri Cebrail’e arz eder, böylece gelen bütün vahyin kontrolü murakabe ve mukabelesi yapılmış olurdu. Vefat etmeden önceki son ramazanda bu mukabele iki defa vuku bulmuş ve daha önce de belirttiğimiz gibi buna “son arz” denir. Bu okumalarında belli bir tertibe göre olacağı gelişigüzel olmayacağı açıktır (Şen, 2014, s. 128).

Hz. Osman şöyle demiştir: “Peygamber muhtelif sûrelerden birine ait bir âyet nâzil olunca, ilâhî vahyi yazan kâtiplerden birini çağırır ve ona şu sözleri söylerdi: ‘Bu âyetleri şu ve şu âyetleri ihtiva eden sûreye yaz.’” Bu hâdise de bir başka örnektir (Ebû Dâvûd, es-Sünen, Salât,126).

Bir örnekte de Osman b. Ebi’l As, Hz. Muhammed’in (s.a.s) yanında otururken Hz. Muhammed (s.a.s) Cebrail’in kendisine geldiğini ve Nahl sûresinin 190. âyetinin konulacağı yeri bildirdiğini söylemiştir (Süyûtî, 2018, s. 144).

Tevkîfliği destekler mahiyette bir başka örnek Hz. Ömer’endir. Hz. Ömer, Hz. Muhammed’e (s.a.s) kelâle’nin, usulü ve fûruu bulunmayan kimsenin mirası hükmünü sorunca Hz. Muhammed (s.a.s) şöyle cevap vermiştir: “Ey Ömer, Nisâ sûresinin sonundaki yazın nâzil olmuş bulunan âyet sana kâfi değil mi?” (Müslim, Ferâiz, 9).

“Her kim geceleyin Bakara Sûresi’nin son iki âyetini okursa bu iki âyet ona kâfi gelir” hadisi de yine bir başka örnektir (Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 256).

S. DANACI

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 138-166 (Atf için/To cite).

Sabah ve akşam Haşr sûresinin sonundan üç âyet okumanın fazileti ile ilgili hadisler de rivâyet edilmiştir (Tirmizî, Fezâil'ül-Kur'ân, 22).

Müslim'in (ö. 261/875) Ebû'd-Derda'dan merfu olarak yaptığı rivâyette de Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: “her kim “el kehf” sûresinin evvelinden 10 âyet ezberlerse Deccal’ den korunmuş olur” (Müslim, Müsafirün, 257).

İbn Abbas ise bu hususta; “Öyle zaman olurdu ki Resulullah’a birden fazla sûreler bir anda nâzil olurdu. Kendisine bir şey nâzil olduğunda vahiy kâtiplerinden birini çağırır, ‘Bu âyeti şu sûredeki şu âyetin yanına koyunuz’ diye emrederdi” ifadelerine yer vermiştir (Zerkeşî, 2012, I/241).

Zeyd bin Sabit'in Kur'ân'ın toplanması bahsinde geçen “Tevbe sûresinin son âyetlerini Ebû Huzeyme el-Ensari’de buldum” (Buhârî, Fezâil, 3) şeklindeki sözleri...

Bütün bu haberler Hz. Muhammed (s.a.s) zamanından itibaren âyetlerin belli bir tertibinin olduğunu gösterir mahiyettedir.

İslam âlimlerinin görüşlerine de kendilerinden nakille yer vermemiz uygun olacaktır. Kur'ân âyetlerinin tertibinin tevkîfi olduğu hususunda İslam âlimleri şu bilgileri vermektedirler:

Zerkeşî “el-Burhân” adlı eserinde bu konuda şunları söylemektedir: “Her sûredeki âyetler ile bu sûre başlarındaki bismelenin tertibine gelince, bunlar hakkında ne bir ihtilaf ne de bir şüphe vaki olmamıştır. Çünkü tevkîfidir, vahye müstenittir. Bunun aksini iddia etmek ve savunmak mümkün değildir” (Zerkeşî, 2012, I/256).

Mekki b. Ebi Talib ise: “Sûrelerdeki âyetlerin tertibi ile sûre evvelindeki besmeleler Hz. Peygamber’in emiriyle olmuştur. Bunun içindir ki “Berâe” sûresinin başına bismelenin konmamasını Hz. Peygamber emretmiştir” der (Atik, 1989, s. 202).

Süyûti (ö. 911/1505) “Ümmet, Hz. Peygamber’den her âyetin yerini ve tertibini zabtetmiş ve âyetlerin bulunduğu yerini de bizzat öğrenmiştir.” der (Süyûtî, 2018, s. 147).

El-Kâdi Ebû Bekir (ö. 375/986): “Âyetlerin tertibi ilâhî bir emir olup yerine getirilmesi gereken bu bir hükümdür. Zira Cebrail her âyeti Resûlullah’a getirdiğinde: ‘Bu âyeti falan sûresinin falan yerine koyunuz.’ diyordu.” demektedir (Zerkeşî, 2012, I/256).

Âyetlerin tertibinin vahye müstenit olduğu hususunda icmâ hâsıl olduğunu söyleyenlerden biri de Ebû Cafer b. ez-Zübeyr (ö.707-1308) dir. O, “Sûrelerdeki âyetlerin tertibi Hz. Peygamber’in emriyle olmuştur. Müslümanlar arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf vuku bulmamıştır” demektedir (Süyûtî, 2018, s. 144).

Süyûtî, İmam Malik (ö. 179/795)’in, “Bu Kur’ân, Hz. Peygamber’den işitildiği şekilde yazılmıştır” dediğini nakleder (Süyûtî, 2018, s. 141).

İbnü’l-Kassâr (ö. 397/1007) ise: “Sûrelerin tertibi ve âyetlerin yerlerinin belirlenmesi vahiy ile tayin edilmiştir” (Süyûtî, 2018, s. 149).

2. Sûreler Hakkında Genel Bilgiler ve Sûrelerin Tertibi

Sûre, Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin birleşmesinden teşekkül eden Kur’ân bölümüdür.

”سورة” (sûre) sözlükte “Şeref, rütbe, mevki, güzel ve yüksek bina veya binanın bölümü veya katı” gibi manalara gelir (Çelik, 2013, s. 80). İstılahta ise sûre “ Kur’ân-ı Kerim âyetlerinden meydana gelen başlangıç ve bitiş noktası bulunan müstakil Kur’ân bölümüdür” (Zürkânî, 2015, I/483). Râğıb el- İsfahânî, içerisinde bazı hükümlerin var olması sebebiyle âyet pasajlarına bu ismin verildiğini aktarır (Ünal, 2015, s. 97). Sözlük ve ıstilahî anlamından hareketle sûre, hem bir yücelik ve üstünlük hem de Kur’ân’ın muhtelif bölümleri anlamına gelmektedir (Demirci, 2016, s. 180).

Kur’ân-ı Kerim, birbirinden farklı 114 sûreden müteşekkildir (Karaçam, 2018, s. 77). Bunların en kısası, 3 âyet olan “el-Kevser” sûresi, en uzun ise 286 âyetten oluşan “el- Bakara” sûresidir (Demirci, 2013, s. 102).

Bakara ile Kevser sûreleri arasında uzunluk, kısalık ve orta hacimli olma bakımından birbirinden farklı sûreler vardır. Sûrelerin uzun, kısa, orta olması, başlangıç ve sonlarının belirlenmesi sadece Allah’a aittir (Zürkânî, 2015, I/484).

Sûreler isimlerini, kıssalarda geçen şahıslardan, hakkında konu edindikleri topluluklardan, bahsettikleri konulardan, ilk kelimelerinden, hurûf-u mukattalardan almaktadırlar (Çelik, 2013, s. 82).

Her sûreye bir ismi verildiği gibi bazı sûrelere birden fazla isim verilmiştir. Örneğin, Fâtihâ’nın yirmi kadar ismi bulunmaktadır (Demirci, 2016, s. 181). İnsan- Dehr, Fâtır- Melâike, İsrâ- Benî İsrâil gibi (Temel, 2018, s. 149).

Her ne kadar bu husus çalışmamız ile doğrudan alakalı olmasa da Kur’ân sûrelerinin isimlendirilmesi ile alakalı da iki ayrı görüşün bulunduğunu (ictihâdî, tevkîfî) belirtmek gerekir kanaatindeyiz. Biz bu hususta şu ifadelerine katılmaktayız: “Tevkîfî olduğunu söylemek daha isabetli olsa gerektir. Çünkü ictihâdî olduğunu kabul ettiğimizde, bu olgunun hâlâ devam ettiğini düşünürsek o takdirde, her müfessire sûrelere isim koyma şansını tanımış oluruz” (Demirci, 2013, s. 102).

Kur’ân sûreleri, ihtiva ettikleri âyet sayısı bakımından bir tasnife tabi tutulmuşlardır. Âyet sayısı yüzden fazla olanlara “tıvâl”, âyetleri yüze yakın yahut yüzü az geçenlere “miûn”, sayı bakımından âyetleri yüzün altında bulunanlara “mesânî”, âyetleri, kısa ve besmeleli olanlara “mufassal” denilmiştir (Ünal, 2015, s. 99). Kur’ân-ı Kerim sûreleri Süyûtî’nin İbnü Nâkib’den naklettiğine göre dört kısma ayrılır: Mekki-Medeni, bir kısmı Mekki bir kısmı Medeni, ne Mekki ne de Medenidir (Süyûtî, 2018, s. 19).

Sûreler meşhur şekliyle Mekki-Medeni şeklinde ikiye ayrılır. Bu taksimde usul âlimlerinin bir kısmı mekânı bir kısmı zamanı, bir kısmı da hitabı esas almıştır. Mekânı esas alanlar, Mekke ve çevresinde inen sûrelerin Mekki, Medine ve çevresinde inenleri ise Medeni saymaktadırlar. Zamanı esas alanlar da hicret öncesi nâzil olanları Mekki, hicret sonrası nâzil olanları ise Medenî kabul ederler. Hitabı esas alanlara gelince; onlar Mekke ehlini konu edinenlere Mekki, Medine ehlinin konu edinenlere de Medeni demektedir (Çonkor, 2016, s. 32).

3. Sûrelerin Tertibi

Sûrelerin tertibi ile alakalı olarak İslam âlimleri arasında geniş bir ihtilaf söz konusudur. Bir kısım âlimler, mevcut tertibin Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından yapıldığını bu sebeple tevkîfî olduğunu, bir kısmı ise her iki görüşü uzlaştırıcı mahiyette olup bu tertibin kısmen Hz. Peygamber kısmen de sahabenin içtihadıyla olduğunu, diğer bir kısım ise bu tertibin sahabenin içtihadıyla meydana geldiğini ifade eder (Ünal, 2015, s. 98).

Biz çalışmamızın bu aşamasında delilleriyle birlikte görüşlere ve kendi kanaatlerimize yer vereceğiz.

a. İctihadi Yaklaşım

Bu görüşü savunan âlimlerin başında İmam Malik gelmektedir. Ona göre sahâbiler Hz. Muhammed’den (s.a.s) işittikleri Kur’ân’ı kendi ictihatları doğrultusunda tertip etmişlerdir (Zerkeşî, 2012, I/257).

El- Kâdı İyaz (ö. 544/1149) da: “Sûrelerin tertibine riâyet etmek ne yazıda ne namazda ne tedriste ne de tâlimde vaciptir. Zira Hz. Muhammed’den (s.a.s) bu konuda nass olmadığı gibi, buna uymamayı haram kılan bir emir de yoktur. Bunun içindir ki Hz. Osman’dan önce sahabe mushafların tertibi konusunda ihtilaf etmiştir (Atik, 1989, s. 210).

İctihâdî olduğu görüşü; Hz. Peygamber’in namazda önce Bakara ardından Nisâ daha sonra Âl-i İmran sûrelerinden âyetler okuduğuna ilişkin rivâyetlerin (Öztürk-Ünsal, 2018, s. 241) yansısı Hz. Ali, İbni Mes’ud ve Ubeyy bin Kâb gibi sahâbîlerin özel mushaflarında sûre tertiplerinin birbirinden farklı olması gibi delillerle temellendirilmiştir (Öztürk, 2005, s. 228).

Bu görüşe İbni Fâris (ö. 395/1004), el-Mesâilu’l-hamse adlı eserinde şöyle işaret etmiştir:

Kur’ân’ın toplanması iki şekilde olmuştur:

- 1) Sûrelerin telifi: Önce yedi tıvâl sûre ardından miûn sûreler konulmuştur ve bunu yapmayı tamamen sahâbî üstlenmiştir.
- 2) Âyetlerin, sûreler içinde toplanması: Bunu da tamamen Hz. Muhammed (s.a.s) üstlenmiştir. Cebrail’in Allah’tan kendisine getirdiği emre göre hareket etmiştir. (Zürkânî, 2015, I/487)

İbn Eşteh (ö. 360/971), Kitabu’l-Mesâhif adlı eserinde İsmail İbn Ayyaş’ın (ö. 181/797), Hibbân İbni Yahya (ö.354/965) kanalıyla Ebû Muhammed el-Kureyşî’ den naklettiği bir rivâyetteki “Hz. Osman çoğaltma komisyonuna sûreleri sıraya koyarken uzunluklarını esas almalarını emretmiştir. Bu nedenle Enfâl sûresi, Tevbe sûresi ile birlikte yedinci sıraya konmuştur” ifadesi de sûrelerin tertibi ictihâdî olduğuna ilişkin deliller arasında görülmektedir (Süyûtî, 2018, s. 147).

İbn Cüzey (ö. 741/1340), sûre tertibinin Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit ve istinsah faaliyetini katkıda bulunan diğer sahâbîlere ait olduğunu belirttikten sonra “Sûrelerin tertibinin Resulullah’a ait olduğundan söz edilmişse de bu görüş zayıftır. Çünkü konu ile ilgili rivâyetler bunu çürütmektedir” ifadeleri ile sûrelerin tertibinin ictihâdî olduğunu destekler mahiyette bu ifadelere yer vermiştir (Öztürk-Ünsal, 2018, s. 241).

İctihâdî görüşünün delillerinden biri de Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Hâkim’in (ö. 405/1014) İbn Abbas’tan naklettiği şu rivâyettir: Hz. Osman’a

“Hangi gerekçe ile mesâni sûrelerden olan Enfâl sûresini, miûn sûreler arasında yer alan Tевbe sûresinin yanına koydunuz, sonra bunları birbirine birleştirip aralarına Bismillahirrahmanirrahim satırını yazmadınız ve bunu yedi uzun sûre içine yerleştirdiniz?” diye sordum. Hz. Osman da şöyle cevap verdi: “Hz. Muhammed’e değişik sayılarda âyeti olan sûreler iniyordu ona bir vahiy geldiği zaman vahiy kâtiplerinden birini çağırıp ona ‘Bu âyetleri şu şu konuların anlatıldığı yere koyun’ derdi. Enfâl sûresi, Medine’de inen ilk sûrelerden biridir. Tевbe sûresi ise Kur’ân’ın en son inen sûrelerindedir. Bunların konuları birbirine yakındır. Ben de bu sûrenin o sûrenin bir bölümü olduğunu düşündüm. Hz. Muhammed (s.a.s) bu sûrenin o sûrenin bir bölümü olduğunu açıklamadan vefat etmişti bundan dolayı her iki sûreyi yan yana yazdım ve aralarına besmele satırını yazmadım. Sonra ikisinin birlikte yedi uzun sûrenin arasına yerleştirdim” (Ebû Dâvûd, Salât,125).

İctihâdî görüşünün en önemli destekçilerinden biri de Bâkillânî (ö. 403/1013)’dir. “Hz. Peygamber’in Kuran’la ilgili beyanının herkesçe bilinecek düzeyde yaygınlaştığını ve birçok sahâbînin Kur’ân’ı bizzat Rasûlullah’tan hıfz ettiğini nasıl iddia edebilirsiniz ki? Sahâbîler Kur’ân sûrelerinin tertip ve düzeni bilmedikleri gibi bu konuda ciddi ihtilaflara da düşmüşlerdir. Ayrıca bazı sahâbîler özel mushaflarına Fâtihâ, diğer sahâbîler ise Alak sûresi ile başlamıştır. Daha açıkçası, Hz. Ali’nin kendi mushafının Alak sûresi ile başlarken, İbni Mes’ud, Fâtihâ sûresindeki “mâlîki yevmiddîn” ifadesinden başlamış, ikinci sıraya Bakara, üçüncü sıraya Nisâ sûresini koymuştur. Ubeyy b. Kâ’b ise Fâtihâ, Bakara, Nisa, Âl-i İmran, En’âm, Âraf, Mâide şeklinde bir tertip oluşturmuştur (Cerrahoğlu, 2013, s. 102). Sûrelerin tertibi ile ilgili daha birçok ihtilaf mevcuttur. Bu ifadelere ek olarak Bâkillânî: Sahabenin, Kur’ân’daki sûrelerin tertibi hususunda ihtilaf ettikleri bilinen bir husustur. Gerçi bazıları bu ihtilaflar ile ilgili haberlerin haber-i vâhid türünden olduğunu söyleyerek sûrelerin bizzat Hz. Peygamber tarafından tevkîfî olarak tertip edildiğini düşünebilir. Fakat gerçekte sûrelerin tertibi sahabenin içtihadı ile gerçekleşmiştir. Sûrelerin tertibi ile Hz. Peygamber’e izafe edenler, tâlim, tedris, tilâvet ve namaz gibi hususlar da bu tertibe riâyet etmek gerektiğini söylemişlerdir. Keza sûre tertibinin kitabet için gereklilik arz etmesi söz konusu değildir. Bundan dolayı sahâbîlerin özel mushafları tertip yönüyle farklılık arz etmiştir. Gerek Hz. Peygamber gerek ilk dönemdeki ilim önderleri ve gerekse sonraki asırlarda yaşamış İslam âlimleri namazda tilâvet edilirse sûrelerin tertibi nereye ait gibi bir şart gözetmemişlerdir. Şâyet bunun aksi söz konusu olsaydı Hz. Peygamber’den sûrelerin tertibine riâyetin zorunlu olduğuna dair kesin bir tâlimat sâdir olması ve bunun yaygınlık kazanması gerekirdi. Hâsılı sûrelerin tertibinin Hz. Peygamber’in tâlimatına dayanmadığı sabittir (Öztürk-Ünsal, 2018, s. 241).

Yine Bâkîllânî'nin ifadesine göre Dünya üzerinde hiçbir edip ya da hatip, kaside, hitabe ve eserlerinin tertibine riâyet şartından söz etmemiştir. Müellifler sadece eserlerinin nazım ve beyit düzeni gözetilerek okunmasını hazırlamış kendi divanında hangi kasidenin önce hangisinden sonra yazılacağı meselesiyle alakadar olmamışlardır. Tıpkı bunun gibi Hz. Peygamber'de Kur'ân'daki sûrelerin öğrenilmesini ve âyetlerin sûre içindeki tertibe göre tilavet edilmesini istemiş dolayısıyla hangi sûrenin önce hangisinin sonra tertip edilmesi gerektiği meselesiyle ilgilenmemiştir (Öztürk-Ünsal, 2018, s. 242).

Bu konuda araştırmalarımızdan hareketle kanaatlerimizi bildirmemiz gerekirse, âlimlerimize saygı duymakla birlikte fikirlerine katılmamaktayız. Çünkü sıkı sıkıya sarıldıkları sahabe mushaflarının farklı tertipler üzere olması deliliyle alakalı olarak bizim kanaatimiz Zürcânî'nin "Menâhil" isimli eserindeki görüşleriyle örtüşür mahiyettedir. Onların mushafı ya sûrelerinin tevkîfiliği hususunun öncesinde karışık bir tertibe sahiptir yahut tevkîfiliğin henüz sabit olmadığı sûrelerle sınırlıdır (Zürcânî, 2015, I/488).

Bir diğer delillerinden olan Enfâl, Tevbe ve Yunus sûrelerinin tertibidir ki bu sûrelerin tertibiyle alakalı rivâyetler, bu sûrelerin tertibinin mahiyeti ile alakalıdır. Diğer bütün sûreleri kapsar yorumlar yapmak ve ictihâdî olduğuna dair keskin bir görüşe delil getirilmemelidir. Çünkü bu keskin görüşü delillendiremeyecek kadar özel nitelik taşıyan bir rivâyettir. Görümüzü destekler mahiyette Buhârî bu hadisi zayıf saymıştır. Ahmet Şakir de "Bu hadisin aslı yoktur" ifadelerine yer vermiştir (Öztürk, 2005, s. 228).

Bâkîllânî'nin ifadesi ile ilgili görüşümüz ise dünyanın herhangi bir yerindeki hatip ve edibin, yazdığı hitabe ve kasideye yaklaşımı ile Kur'ân-ı Kerim'e Hz. Peygamber'in yaklaşımının kıyasının muhal olduğu kanaatindeyiz zira ilahî kelama muamele ile beşer kelamına muamelenin, muhafazanın, tertib hassasiyetinin aynı olması mümkün değildir.

b. Kısmen İctihâdî Kısmen Tevkîfî (Uzlaşım) Yaklaşım

Bir kısım İslam âlimleri de Kur'ân sûrelerinin kısmen tevkîfî kısmen de ictihâdî olduğunu iddia etmek sûretiyle her iki görüşü uzlaştırıcı bir yaklaşım içerisine girmiştir.

Bu görüş sahiplerine göre Kur'ân'daki bir kısım sûrelerin tertibi bizzat Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından yapılmış bir kısmı ise ümmete bırakılmıştır (Demirci, 2013, s. 105).

Bu görüşü destekleyenler hangi sûrenin tertibinin tevkîfî hangisinin tertibinin ictihâdî olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir (Öztürk-Ünsal, 2018, s. 239).

Ebû Muhammed İbni Âtiyye (ö. 541/1147): “Seb-ı tıvâl, havâmim ve mufassal sûreler gibi birçok sûrenin tertibi peygamber döneminde bilinmekteydi. Bunun dışındakilerde ise muhtemelen bu mesele peygamberden sonra ümmetine bırakılmıştır” (Süyûtî, 2018, s. 148) ifadeleriyle uzlaştırmacı yaklaşımı destekleyen bir görüşe sahiptir.

Ebû Cafer İbnu’z Zübeyir (ö. 708/1308) ise: “rivâyetler İbni Âtiyye’ nin belirtilen daha fazla sûre için tanıklık etmektedir. Geride çok az sûre kalmıştır. Bunlar konusunda ihtilaf olabilir. Söz konusu rivâyetlere örnek olarak şu hadisler verilebilir: “Zehraveyni; Bakara ile Âl-i İmran sûrelerini okuyun” (Zürkânî, 2015, I/491).

Ma’bed İbni Halid (ö.83/702) hadisi: “Peygamber bir rekâtta seb-ı tıvâli okudu. İbni Ebi Şeybe bu rivâyeti musannefinde nakletmiştir” (Zürkânî, 2015, I/491).

Mezkûr rivâyette şu bilgilere de yer verilmiştir; “Hz. Muhammed (s.a.s) bir rekâtta bütün mufassal sûreleri okurdu” (Zürkânî, 2015, I/492).

Buhârî’de ise şu rivâyet bulunmaktadır: “İbn Mes’ud, İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûreleri için ‘Bu sûreler, ilk incilerdir, ilk olarak nâzil olan Kur’ân pasajlarıdır’ demiştir” (Zürkânî, 2015, I/492).

İbni Hacer’e (ö.852/1449) göre de “Sûrelerin bir kısmının ictihâdî bir tertip arz etmesi, bir kısmının tertibinin tevkîfî olmasına engel değildir. Öyle ki bazısı sahabenin ictihâdîyle olsa bile bu durum sûrelerin tertibinin tevkîfî olmadığı anlamına gelmez.” İbni Hacer bu görüşünü beyan ettikten sonra Huzeyfetu’s Sakâfî’nin şöyle dediğini rivâyet eder: ‘Sakif kabilesinden bir grup Müslümanla beraberdim. Hz. Muhammed (s.a.s) “Bana Kur’ân’dan bir hizip geldi.’ buyurdu. Ben ona vakıf oluncaya kadar dışarıya çıkmak istemedim. Huzurundan ayrıldıktan sonra ashabına Kuran’ı hiziplere nasıl ayırıyorsunuz diye sorduk. Onlar da bize üç, beş, yedi, dokuz, on bir ve on üç sûre şeklinde Kâf sûresinden itibaren Kur’ân’ın sonuna kadar (el-mufassal) (hizip olarak) böldük dediler.” İbni Hacer bu bilgilerden sonra: “Bu rivâyet gösteriyor ki mushafın bugünkü şekli üzere tertibi Hz. Muhammed (s.a.s) zamanında yapılan tertibin aynıdır. Ancak mufassal sûreleri Hz. Muhammed (s.a.s) döneminde özel olarak tertip edilip geri

kalanların sahabe tarafından tertip edilmesi ve birtakım takdim ve tehir yapılması da ihtimal dâhilindedir” ifadelerine yer verir (Atik, 1989, s. 213).

Beyhâkî (ö.458/1066) “Enfâl ve Tevbe sûreleri hariç bütün sûrelerin tertibi tevkîfidir” görüşüne sahiptir (Süyûtî, 2018, s. 148).

Süyûtî, Beyhâkî’nin benimsediği görüşün makul olduğu kanaatinde (Süyûtî, 2018, s. 148).

Zerkeşî’nin görüşünün de uzlaştırmacı yaklaşım başlığı altında zikredilmesinin uygun olduğu kanaatindeyiz.

Zerkeşî; iki grubun, sûrelerin tertibi ictihâdî olduğunu savunanlar ile tevkîfi olduğunu söyleyenler arasındaki ihtilaf değildir. Zira iki görüşü savunanlar şöyle demiştir: Hz. Muhammed (s.a.s) ashabına sûrelerin tertibine işaret etmiştir. Çünkü onlar sebebi nüzulü ve Kur’ân kelimelerinin yerini biliyorlardı. Bundan dolayı olsa gerek İmam Malik şöyle demiştir: “Sahabe, Kur’ân’ı Hz. Muhammed (s.a.s) duyduğu gibi telif etmiştir. Bununla birlikte o sûrelerin tertibinin sahabe icması ile olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu konudaki ihtilaf ‘sûrelerin tertibi Hz. Peygamber’in sözlü belirlemesi ile mi olmuştur yoksa sadece fiili uygulaması ile mi gerçekleşmiştir?’ noktasına gelmiştir (Zerkeşî, 2012, I/257).

Zürkânî “Menâhil” isimli eserinde Zerkeşî’nin görüşlerini belirttikten sonra ihtilafın bu soru üzerine daha belirgin bir hal aldığını herkesin görüşünü belirtebileceği bir alanın oluştuğunu ifade etmiştir (Zürkânî, 2015, I/493). Kendisi de tertib konusundaki uzlaştırmacı yaklaşımın kendi fikirlerini barındırdığını belirtmiştir (Zürkânî, 2015, I/491).

c. Tevkîfi Yaklaşım

İslam âlimlerinden bir grup, sûrelerin, bugünkü mushafalarda yazılı olduğu şekilde tertibinin vahiy ile sabit olduğunu, Cebraîl’in Hz. Muhammed’e (s.a.s) öğrettiği ve belirtildiği şekilde tertip edildiğini ifade etmektedir (Keskinoglu, 2012, s. 107).

Tevkîfilik görüşünü savunanlar arasında Ebûbekir İbnu’l Enbârî (ö. 328/940), Ebû Cafer en-Nahhâs (ö. 338/950), Tâculkurrâ el-Kirmânî, Ebû Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343) başta olmak üzere pek çok isim zikredilmiştir (Öztürk-Ünsal, 2018, s. 237).

Ebû Ca'fer en-Nahhâs: “Vâsile hadisinde ifade edildiği gibi sûrelerin bu şekilde tertibi Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından yapılmıştır. Vâsilenin rivâyet ettiği bir hadiste peygamber şöyle buyurmuştur: ‘Bana Tevrat yerine 7 uzun sûre/seb-ı tıvâl verildi’ (Zürkânî, 2015, I/490). Sûrelerin tertibi, Levh-i Mahfuz’dakinin aynıdır. Allah Teâlâ bu tertip ile yüce kelamını beyan etmiştir. Daha sonra âyet ve sûreler ihtiyaçlar anında ve sırasında nâzil olmuştur. Arza-i âhirede bu tertip üzere karar kılınmıştır. Mushafkların farklı olması ise daha önce arza-i âhire gerçekleşmeden önceydi. Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.s) sûreleri sıraya koydu. Sûrelerin telifi konusunda tercih edilen görüş, bu şekilde Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından tercih edilmiş olmasıdır” der. Bu ifadelerini mezkûr hadis ile delillendirir (Zerkeşî, 2012, I/258).

Nahhâs ayrıca: “Bu hadis Kur’ân’ın tertibinin bizzat Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından yapıldığını, Kur’ân’ın, Hz. Muhammed (s.a.s) zamanında telif edildiğini ve mushafta sûrelerin bu tertip üzere toplandığını gösterir. (Süyûtî, 2018, s. 148) Kezâ, Enfâl sûresinin, Berâe sûresinden sayılmayışı bu görüşün doğruluğuna delildir (Atik, 1989, s. 214).

İbnü'l-Kassar (ö. 397/1007) da tevkîflik görüşünü destekler mahiyette; “Sûrelerin tertibi ve âyetlerin yerlerine konması doğrudan doğruya vahiy ile gerçekleştirilmiştir” der (Süyûtî, 2018, s. 149).

İbni Eşte (ö. 360/971) ise İbn Vehb (ö. 197/813) tarikiyle Süleyman b. Bilal (ö. 172/788)’in şöyle dediğini rivayet eder: “Kur’ân’ın Bakara ve Âl-i İmran sûreleri Medine’de, bunlardan seksen küsur sûrede Mekke’de indiği halde Bakara ve Âl-i İmran sûreleri Kur’ân’ın tertibinden niye başa alındı” diye sordu. O da şu cevabı verdi: “Bu iki sûre Kur’ân’ın tertibinde başa alınmıştır. Çünkü Kur’ân’ın tertibi Hz. Peygamber’in ve kendisi ile beraber olan sahâbenin bilgisi, bu konuda aralarında ittifak hâsıl olması neticesinde gerçekleşmiş, hakkında soru sorulacak bir şüphe kalmamıştır” (Süyûtî, 2018, s. 149).

Ebûbekir el-Enbârî’ye (ö. 577/1181) göre Allah Teâlâ Kur’ân’ı önce bütün olarak dünya semasına sonra da yirmi küsur sene de peygambere parça parça indirdi. Genellikle sûreler meydana gelen bir olay üzerine, âyetler ise soru sorulara cevap olarak inerdi. Cebrail, Hz. Muhammed’e (s.a.s) her sûrenin yerini bildirdi. Sûrelerin yerlerinin birbiri ardınca sıralanması, âyet ve harflerin sıralanması gibiydi. Bunların hepsi de Hz. Peygamber tarafından yapıldı. Bir sûreyi öne alan ya da geriye bırakan Kur’ân’ın tertibini bozmuş olur (Zerkeşî, 2012, I/260). Bakara sûresini, En’âm sûresinden sonra almak mümkün değildir. Enam sûresi, Bakara sûresinden önce nâzil olmasına

rağmen Enam sûresini öne alma konusunda hiçbir delil yoktur. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s) bu tertip üzerine Cebrail'den almış ve her sûreyi de Kuran'ın neresinde konulacağını beyan etmiştir (Atik, 1989, s. 215).

Kirmâni'nin görüşü de şöyledir: “Eğer iniş açısından Bakara sûresi Kuran'ın ilk sûresi değildir.” denirse ben de derim ki “Kuran'ın ilk sûresi Fâtihâ sûresidir.” Sonra Bakara Âl-i İmrân ve Nisâ olmak üzere bugünkü tertipte devam etmektedir. Allah Teâlâ tarafından Levh-i Mahfuz'a böyle yazılmıştır. Hz. Muhammed'de (s.a.s) her sene nâzil olan âyetleri bu tertip üzerine Cebrail'e arz etmiştir (Demirci, 2016, s. 188).

Süyûti, bu görüşü şöyle gerekçelendirmiştir: “Hâmim ve tâsin gibi hurûf-u mukatta ile başlayan sûreler, mushafta birbirini takip ettiği halde “Sebbeha” lafzı ile başlayan Hadid, Haşr, Saff gibi sûrelerin arasında başka sûrelerin yer alması ayrıca Şuarâ ile Kasas sûrelerinin arasında bu iki sûreden daha kısa ve dar hacimli Neml sûresinin bulunması, sûre tertibinin tevkîfi olduğunu gösterir. Şâyet sûreler içtihadî olarak tertip edilseydi “sebbeha” lafzı ile başlayan sûrelerin birbiri ardında gelmesi Neml sûresinin de Kasas sûresinin takip etmesi gerekirdi” (Süyûtî, 2018, s. 149).

Begâvî (ö. 516/1122) konuyla alakalı olarak şu ifadelerle yer vermektedir: “Sahabe Allah'ın peygamberine indirdiği Kur'ân'da herhangi bir fazlalık ve eksiklik yapmadan, hafızların bir kısmını şehit olması ve bazı âyetlerin kaybı olacağı endişesi ile iki kapak arasında mushafta toplamışlardır. Bunu yaparken de takdim ve tehir yapmaksızın, peygamberden duydukları şekilde yazmışlardır. Ya da Hz. Muhammed'den (s.a.s) almadıkları halde kendileri bir tertip işine koymuşlardır. Hz. Muhammed (s.a.s) inen âyetleri ashabına okur ve Cebrail'in kendisine öğrettiği şekilde bugün mushaflarımızdaki tertip üzere onlara öğretir. Her âyetin nüzulünü müteakip hangi sûrede hangi âyetin akabinde yazılacağını bildirdi. İşte sahabenin gayreti Kur'ân'ın tertibinde değil bir arada toplanmasında olmuştur. Çünkü Kur'ân Levh-i Mahfuz'da bu tertip üzere yazılmıştır. Allah onu dünya semasına bütün olarak indirmiş sonra da ihtiyaca göre peyderpey buyurmuştur” (Süyûtî, 2018, s. 146).

Sûrelerin tertibi tevkîfi olduğunu ifade edenlerden biri de Âlûsî'dir. Ona göre Hz. Peygamber, âyet ve sûrelerin yerlerini ya bizzat açıklayarak ya da işaret yoluyla bildiriyordu. Sahabe de bu tertip üzere icmâ etmişti (Demirci, 2013, s. 105). Onlar ne bâtıla karşı en ufak bir yumuşama gösterirler ne de bir söz ve ayıplama onları hakikat abi olmaktan alıkoyardı. Çünkü onlar kesinlik ifade eden tevatür derecesinde ki bilgileri kendileri için en güçlü

delil kabul edip şüphe ve zanla dayanan bilgileri iltifat etmezlerdi (Demirci, 2016, s. 188).

Nisâbüri' nin (ö. 730/1329) bu konudaki görüşü ise: “Şu kesin olarak bilinmelidir ki Kur’ân Hz. Muhammed (s.a.s) zamanında cem edilmiştir. Bir âyet nâzil olmadı ki Hz. Muhammed (s.a.s) vahiy kâtiplerine o âyetin nereye yazılacağını emretmesin. Yine bir sûre inmezdi ki Allah resûlü kâtibe inen sûrenin hangi sûrenin yanına koyacağını söylemiş olmasın (Atik, 1989, s. 216).

Sûrelerin tertibinin tevkîfilîği meselesinde Subhi es-Sâlih (ö. 1986) de tevkîfi olduğu görüşünü destekler mahiyette “Sûrelerin tertibi tevkîfidir. Peygamber hayatında Kur’ân sûrelerinin tamamını biliyordu. Bunun aksini iddia etmek için elimizde hiçbir delil yoktur. Sûrelerin tertibinin sahabe icthadı ile olduğunu söyleyen yahut bir kısmının icthâdi ve bir kısmının tevkîfi olduğunu ileri süren görüşlerini kabul edilmesi mümkün değildir” ifadelerine yer verir (Sâlih, 1982, s. 60).

Nevevî (ö. 676/1277) de; “Âlimler ‘İster namazda olsun ister namaz dışında olsun Kur’ân’ı önce Fâtiha sonra Bakara sonra Âl-i İmrân olmak üzere bugünkü tertibi uygun olarak okumaları hususunda ittifak etmişlerdir. Hatta bir kısım âlimler namazda birinci rekâta Nas sûresi okunursa ikinci rekâta Fâtihâ’dan sonra Bakara sûresinden okumak gerekir’ demişlerdir” sözleriyle tertibin tevkîfilîğine vurgu yapmıştır (Atik, 1989, s. 216).

Muasır fakihlerden biri kabul edilen el-Hûli, Hz. Peygamber zamanında Kur’ân’ın tespit, tertibi ile ilgili delilleri zikredip bir değerlendirme yaparak muhaliflerin delillerini reddeder ve şöyle ifadeler kullanır: “Peygamberin ve sahabenin hallerini tedkik ettiğimizde Kur’ân’ın Resulullah zamanında tespit ve tertip edildiği sonucuna varırız” (Öztürk, 2005, s. 226).

Büyük kıraat âlimi Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) de sûrelerin tertibinin ve isimlendirilmesinin tevkîfi olduğu görüşünü benimsemiştir (Çetin, 2014, s. 48).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın mezkûr bölümünde şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki Kur’ân-ı Kerim’in âyetleri Hz. Muhammed’in (s.a.s) şahsi tasarrufundan tamamen uzaktır. İlahî vahyin gözetimi altında yazılıp, tertip edilmiştir. Bu sebeple İslam âlimleri bu hususta görüş birliği içindedirler.

Sûrelerin tertibiyle alakalı olarak ortaya konan farklı görüşler, bu konudaki farklı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bir kısım İslam âlimi tertibin icthâdî, bir kısım tertibin kısmen tevkîfi kısmen icthâdî bir diğer kısım ise tertibin tevkîfi olduğu noktasında görüşlerini belirtmektedir.

İsimlerini zikretmemiz gerekirse icthâdî olduğu kanaatinde olan âlimler; İmam Malik, el-Kâdi İyaz, İbn Fâris, İbn Cüzey, Bâkillânî'dir.

Uzlaştırmacı yaklaşımda olan âlimlerimiz; Ebû Muhammed İbn Âtiyye, Ebû Ca'fer İbnu'z Zübeyr, İbn Hâcer, Beyhâkî, Süyûti, Zürkânî'dir.

Tevkîfi olduğu kanaatinde olan âlimlerimiz; Ebû Ca'fer en-Nahhâs, İbnu'l-Kassar, Ebûbekir el-Enbârî, Kirmâni, Begâvî, Âlûsî, Nisâbüri, Subhi Salih, Nevevî, el-Hüli, Ebû Amr ed-Dânî'dir.

Zikrettiğimiz isimlerin tertip ile alakalı görüşlerine ve dayanaklarına çalışmamızda yer verdik. Bu noktada tekrara düşmemek adına yer vermeyeceğiz.

Bizim bu konu hakkındaki kanaatlerimize göre, zikrettiğimiz üç görüşten en tutarlı olanı, sûre tertibinin tevkîfi olduğunu savunanların görüşüdür. Böyle olduğu içindir ki, Zeyd b. Sâbit, Hz. Ebû Bekir zamanında Kur'ân'ı cem ederken aynı tertibi esas almış, Hz. Osman döneminde de Kur'ân'ı istinsah etmekle görevli heyetin başına getirildiği zaman yine aynı tertibi uygulamıştır. Çünkü Zeyd b. Sâbit arza-i ahirede bulunmuş ve bizzat Hz. Muhammed'den (s.a.s) başından sonuna kadar Kur'ân-ı Kerim'i iki kere dinlemiştir. Tabii ki Hz. Muhammed (s.a.s) sözünü ettiğimiz bu son arzda Kur'ân sûrelerini belli bir tertibe göre okumuştur. Onun kıraat ettiği bu tertip de Levh-i Mahfuzda bulunan ezeli kelamın tertibiyle aynıdır. Şimdi bu durumda Zeyd b. Sâbit'in Hz. Muhammed'den (s.a.s) bizzat dinlediği Kur'ân'ı başka bir tertibe göre cem etmesi ve çoğaltması söz konusu olabilir miydi? Elbette ki böyle bir şeyden söz etmek mümkün değildir. Çünkü bu, Allah Teâlâ tarafından vahyedilmiş ve Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından da ümmete tebliğ edilmiş bir tertiptir. O nedenle Zeyd b. Sâbit hem Kur'ân'ın derlenmesinde hem de istinsahında sözünü ettiğimiz bu tevkîfi tertibi aynen uygulamıştır. Böyle olduğu için de hiçbir sahabe söz konusu Mushaf'ın tertibine karşı çıkmamış ve sonuçta Kur'ân metni sûre tertibi bağlamında sahabenin icmâına mazhar olmuştur. İşte bu sebeple Kur'ân'daki sûre tertibi de âyetlerin tertibinde olduğu gibi tevkîfi bir nitelik arz etmektedir.

Kaynaklar

- Abdubâki, M. F. (1990). *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Albayrak, İ. (2002). "Kur'an-ı Kerim Ayetleri Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış". *Marife, Sayı 2. ss. 155-164*
- Altuntaş, M. (2018). *Kur'an Perspektifinden Dünyanın Değeri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Altuntaş, M. (2018). "Kur'an'ın Mekke'de Yazılması Ve Medine'de Çoğaltılması Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 0/11: 257-289*
- Ardoğan, R. (2011, Ocak-Haziran). "Mutezile'nin Halkul'Kur'an Fikrinin Eş'ariyye-Maturidiyye Kelâmına Nüfuzu". *Usûl: İslam Araştırmaları (15)*.
- Ateş, S. (1988). *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri. 11*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Atik, K. (1989). "Ayet Ve Surelerin Tevkifiliği Meselesi". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Âzamî, M. M. (2014). *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi (Eski ve Yeni Ahit İle Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*. (Ö. Türker, & F. Serenli, Çev.) İstanbul: İZ Yayıncılık.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (h. 1422). *Sahîh-i Buhârî. I-IX. thk. Muhammed Zuhayr b. Nâsir en-Nâsir. y.y.y.y.: Dâru Tavki'n-Necât*.
- Cerrahoğlu, İ. (2013). *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları.
- Çelik, Ö. (2013). *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul, Türkiye: Kampanya Kitapları.
- Çetin, A. (2013). *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çetin, A. (2014). *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergah.

S. DANACI

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 138-166 (Atf için/To cite).

Çonkor, B. (2016). *Risaletin Mekke Dönemi Ve Sürelerin Tahlili(Boykotun Bitimi İle Hicret Arası)*. Konya: Aybil Yayınları.

Çonkor, B. (2019). *Taşköprizâdelerin Tefsir Mirası*. İstanbul: Endülüs Yayınları.

Dağ, M. (2017). *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif*. Ankara: Fecr.

Dağ, M. (2019). *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım (2. b.)*. Ankara: İSAM Yayınları.

Demirci, M. (2013). *Tefsir usûlü*. İstanbul.

Demirci, M. (2016). *Kur'ân Tarihi (9 b.)*. İstanbul: İFAV.

Ebî Dâvûd, Abdullah İbn. (2018). *Kitâbü'l-Mesâhif Kur'ân'ın Kitaplaşması*. (A. Karakuş, Çev.) Ankara: Ankara Okulu.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. (1992). *Sünen*. 126. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Fazlurrahmân. (2018). *Ana Konularıyla Kur'an*. (A. Açıkent, Çev.) Ankara, Ankara: Ankara Okulu.

İbn Haldûn. (1986). *Mukaddime*. 1. çev. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.

İzmirli, İ. H. (1956). *Tarih-i Kur'an*. İstanbul.

Karaçam, İ. (1995). *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü Ve Kıraati*. (2.b) İstanbul: İFAV.

Karaçam, İ. (2018). *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*. İstanbul: İFAV.

Karaçam, İ. (2018). *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV.

Keskinoğlu, O. (2012). *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*. Ankara: T.D.V.

Koç, M.A. (2015). *Tefsir*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kur'ân-ı Kerim.

S. DANACI

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 138-166 (Atf için/To cite).

Maşalı, M. E. (2015). *Kur'an'ın Metin Yapısı (2 b.)*. Ankara: OTTO.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî(1992). *el-Câmi 'u's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Öge, A. (2019). *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Özgören, A. (2013). *Nebe-Nas Süreleri Arasında Asım İle Diğer İmamlarının Okuyuş Farklılıkları*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Öztoprak, S. (2012). *Kur'an Kıraatı (Kıraat-ı Aşere)*. İstanbul: Beyan.

Öztürk, H. (2005). "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an Ayetlerinin Ve Surelerinin Tesbit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20 / 20-21 (Mart 2005): 213-235*.

Öztürk, Mustafa-Ünsal, Hadiye. (2018). *Kur'an Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu.

Sâbûnî, Muhammed Ali. (2006). *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. (Z. A. Tatlıoğlu, Çev.) İstanbul: Hanifiyye.

Sâlih, S. (1982). *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. *Kur'an İlimler*. (S. Şimşek, Çev.) HİBAŞ.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (2018). *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: DKİ.

Şen, Z. (2014). *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*. (1.b) Düşün Yayıncılık.

Temel, N. (2018). *Kıraat ve Tecvid İstılahları*. (4.b.) İstanbul: İFAV.

Tetik, N. (1990). *Başlangıçtan 9. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*. 1. İstanbul: İşaret Yayıncılık.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

S. DANACI

KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 138-166 (Atf için/To cite).

Ünal, M. (2019). *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*.
İstanbul: Hacıveyiszade İlim Ve Kültür Vakfı Yayınları.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh (2012).
el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân. 1. Beyrut, Lübnan: Daru'l Kütübül-
İlmiyye.

Zühaylî, V. (2017). *Fert Ve Topluma Kur'an'ın Mesajı*. (H. İ. Kutlay, Çev.)
İstanbul: Erkam Yayınları.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm (2015). *Menâhilu'l-irfân. 1*. (D. D.
Aldemir, Çev.) İstanbul: Beka.